

TARVAALAN BDC-BIOENERGIAKESKUS
KULTTUURIMAISEMASELVITYS

Mervi Koskinen
8.12.2008

Maisema-arkkitehtuuri Mervi Koskinen
Pengerkatu 7 A 30, 00530 Helsinki
puh. 050 343 9494
mervikos@gmail.com

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO .	4
1.1 Selvityksen tausta ja tavoite .	4
1.2. Käsitteet .	4
2. MAISEMAN PIIRTEET .	5
2.1 Maaperä ja kallioperä .	5
2.2 Vesiolot .	5
2.3 Maaston korkeuserot .	6
2.4 Maisemarakenne .	6
3. KULTTUURIMASEMAN HISTORIA .	8
4. MAISEMAN VISUAALINEN LUONNE .	10
5. MAISEMAN ARVOT JA SUOSITUKSET .	12
5.1 Maiseman arvot .	12
5.2 Suositukset .	12
LÄHTEET .	14

1. JOHDANTO

1.1 Selvityksen tausta ja tavoite

Tämä maisemaselvitys on tehty Saarijärven kunnan tilauksesta. Saarijärven seudun yrityspalvelut Oy rakentaa uudet toimitilat Jyväskylän ammattikorkeakoulun luonnonvarainstituuttia varten Tarvaalaan. Bioenergiakeskuksen tiloihin kootaan kaikki Luonnonvarainstituutin toiminnot. Suunniteltu rakennuspaikka sijaitsee Uuraistentien länsipuoleisella peltoalueella Majakosken pohjoispuolella. Rakennuspaikka on maatalousoppilaitoksen konehallien takana.

Selvityksen tavoitteena on laatia rakentamishanketta palveleva kulttuuri-maisemaselvitys ja kartoittaa alueen maisema-arvot. Koska maiseman ominaisuuksia käsitellään selvityksessä kokonaisuutena, tarkastelualueeksi on otettu Tarvaalan kylä. Tarkempi arvojen tarkastelu suosituksia varten rajattiin rakentamispaikan lähiympäristöön (selvitysalue).

Maisemaselvitykseen kuuluu maisemarakenteen ja maiseman visuaalisen luonteen sekä kulttuurimaiseman historian tarkastelu. Maiseman peruspiirteitä ovat maa- ja kallioperä sekä maastonmuodot. Maiseman visuaalisen luonteen määrittävät näkymät, maamerkit, reunat, solmukohtat ja maiseman avoimuus.

Selvityksen lähteinä on käytetty maa- ja kallioperäkarttoja, peruskarttoja, valokuvia, maastohavaintoja ja aikaisempia selvityksiä. Selvityksen on tehnyt loka-joulukuussa 2008 Mervi Koskinen/Maisema-arkkitehtuuri Mervi Koskinen. Kuvat ovat tekijän, jollei toisin mainita.

1.2 Käsitteet

Maamerkki on yksittäinen, helposti tunnistettava, maisemaa hallitseva kohde. Maamerkin voi nähdä kaukaa ja usein myös eri suunnista. (Lynch, 1960). Maamerkki erottuu muusta ympäristöstä joko sijaintinsa, visuaalisen hahmotettavuuden tai siihen liittyvän merkityksen vuoksi.

Maaseudun kulttuurimaisemassa maamerkki on useimmiten rakennus tai rakennusryhmä, joka on keskeisellä paikalla avoimessa maisemassa. Maamerkki voi olla esimerkiksi myös silta, masto, yksittäinen puu tai erikoinen luonnonmuoto, kuten kallio tai siirtolohkare.

Maiseman solmukohta on useiden voimakkaiden maisematekijöiden (esimerkiksi selänne, vesistö, harju) leikkauspiste tai kohtauspiste (Rautamäki 1990).

Maisematila muodostuu maiseman perustekijöistä ja niiden keskinäisistä suhteista. Maisematilat voivat olla avoimia tai suljettuja tiloja, selkeästi rajoittuvia tai laajoja rajautumattomia alueita.

Maisemaraja on yhden tai useamman maisematekijän muutoskohta, joka syntyy esimerkiksi selänteen ja laakson väliin tai suljetun ja avoimen maisematilan reunaan (Rautamäki 1990).

Porttikohta on kohta, josta maisema-alueelle saavutaan ja josta se miellellään alkavaksi.

2. MAISEMAN PIIRTEET

2.1 Maaperä ja kallioperä

Maaperä on selvitysalueella valtaosin hiesua ja peltojen keskelle jäävillä metsäkumpareilla moreenia. Rajaavien selänteiden maaperä on karua moreenia ja paljaaksi huuhtoutunutta kalliota. Koko Saarijärven kunnan läpäisee pitkä koillis-kaakkoisuuntainen harjukso. Tarvaalan kohdalla harju kulkee Summassaaren läpi. Harjuselänne on erityisen selkeämuotoinen Summassaaren eteläkärjessä.

Keski-Suomi on eri suuntaisten kallion ruhjelinjojen aluetta. Saarijärvellä kallioperä muodostuu syvällä maankuoren sisällä kiteytyneistä happamista kivilajeista, pääasiassa graniitista. Kalliomaata, eli paljasta kalliota tai korkeintaan metrin syvyydessä maaperäkerroksien alla olevaa kalliota, on noin 10% maa-alasta. Luode-kaakkoisuuntaiset järviaaltaat ovat syntyneet jään muovaamiin kallioperän ruhjeisiin.

2.2 Vesiolot

Tarkastelualueen vesistöt kuuluvat Saarijärven vesireittiin. Saarijärven reitti on yksi Järvi-Suomen viidestä reittivesistöstä. Sen vedet laskevat Päijänteen kautta Kymijoen vesistöön. Matala ja sokkeloinen vesireitti muodostuu vaihtelevista joki-, koski- ja järvijaksoista. Luonnontilaiset karut metsärannat ja kallioniemet vuorottelevat vesireittiin varsinkin koskien kohdalla rajautuvien asuttujen ja viljeltyjen rantojen kanssa.

Saarijärven reitille on ominaista vesistöjen rehevyys. Veden humuspitoisuus on luontaisesti suuri ja vesikasvillisuus on niukkaa. Järvet ovat veden laadultaan enimmäkseen välträviä ruskeavetisyytensä ja ravinteisuutensa vuoksi.

Saarijärven reitin vedet virtaavat Saarijärvestä etelään kohti Tarvaalaa noin kolme kilometriä pitkää, kapeaa Leuhunjokea pitkin. Joen alapäässä Leuhunkoskessa on voimalaitos. Leuhunkosken jälkeen vesistö laajenee pieneksi Kallinjärveksi, joka laskee Kallinkosken ja Majakosken kautta Summasjärveen.

Majakoski eli Tarvaalankoski on vuolas, reilun puolen kilometrin pituinen koski. Sille antavat ilmettä useat suvantoalueet, jokihaarat, saaret sekä sillat. Majakoski alkaa Kallinjärveä seuraavan suvantoalueen päästä, laskee ensin Tarvaalan maantiesiltojen alitse ja jakaantuu sitten Virtasaaren kohdalla kahteen hidasvirtaiseen osaan. Virtasaaren itäpäässä uomat yhtyvät jälleen, mutta eroavat uudestaan ja laskevat Summasseen Summassaaren länsipuolella.

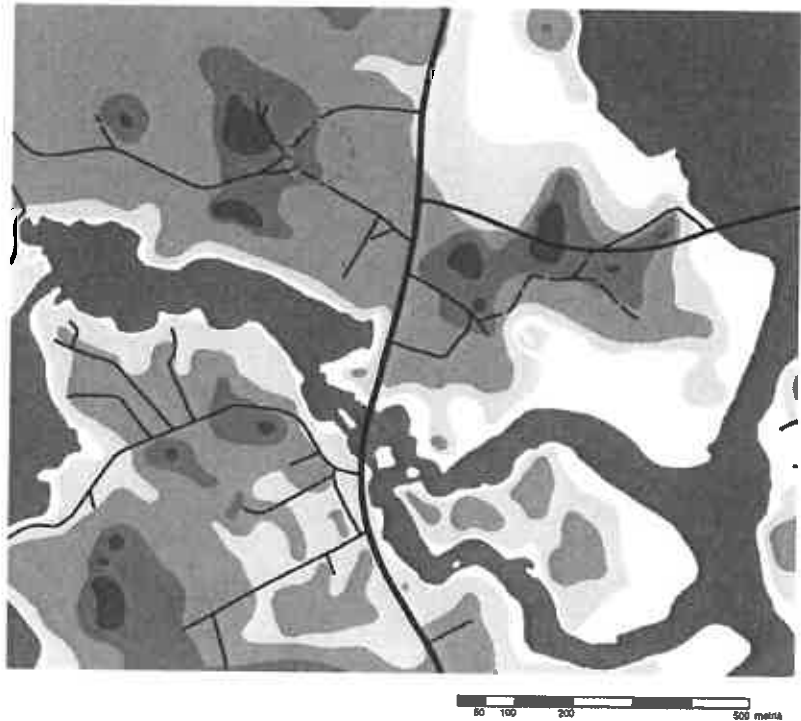
Summassaareissa harjulla on pohjavesialueita.

2.3 Maaston korkeuserot

Selvitysalueella maaston korkeuserot ovat pienet. Alimmat maaston kohdat ovat järvien pinnan tasolla (noin 110 m mpy). Summasjärven rannoilla pellot viettävät tasaisesti järveä kohti. Kallinjärven suuntaan mentäessä maasto muuttuu kumpuilevaksi. Pohjoisessa Kusiaismäki kohoaa yli 200 metrin korkeuteen. Kallinjärven eteläpuolella maasto tasoittuu nopeasti.

MAASTON KORKEUSEROT

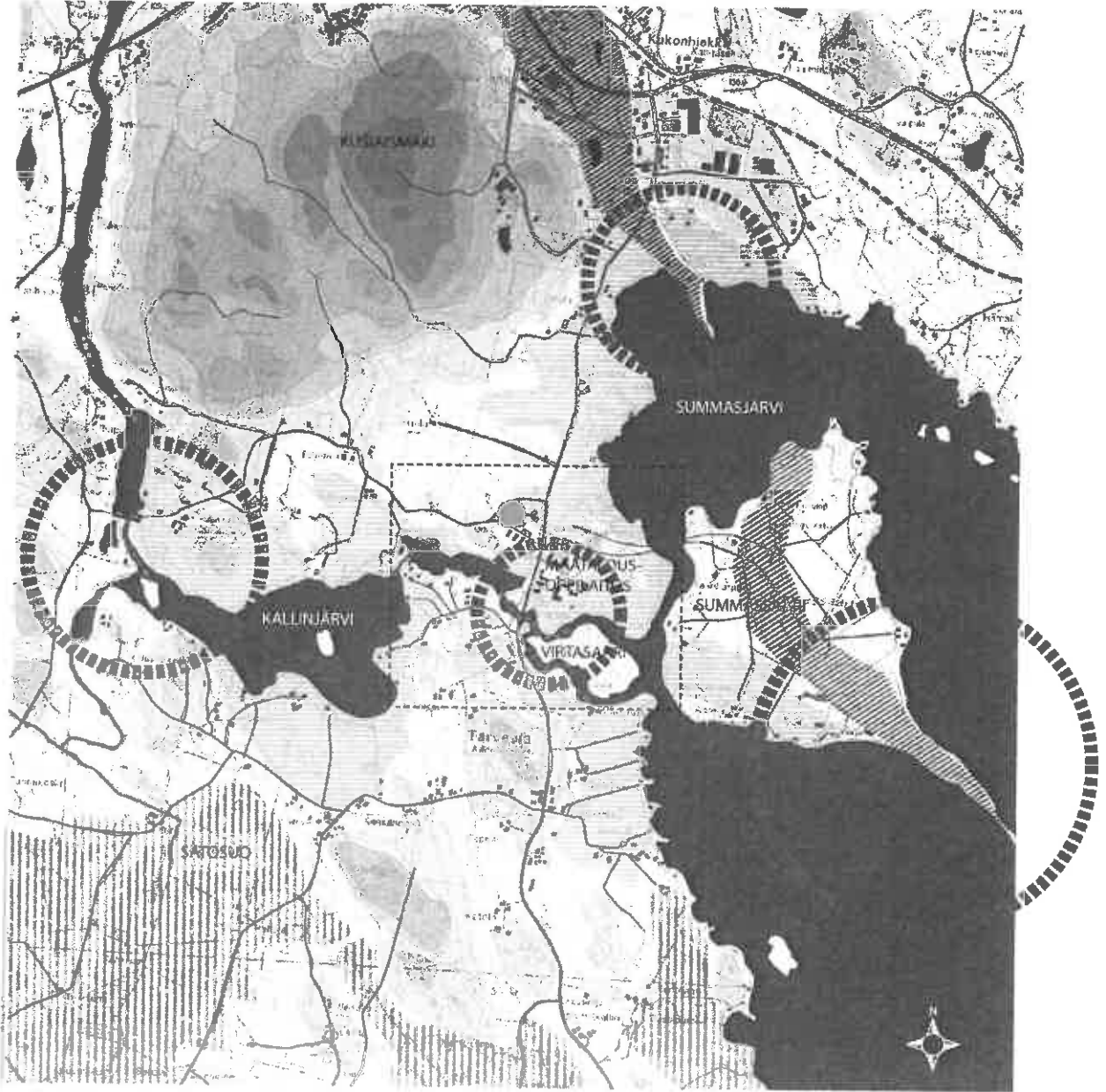
Korkeus merenpinnasta (metriä)

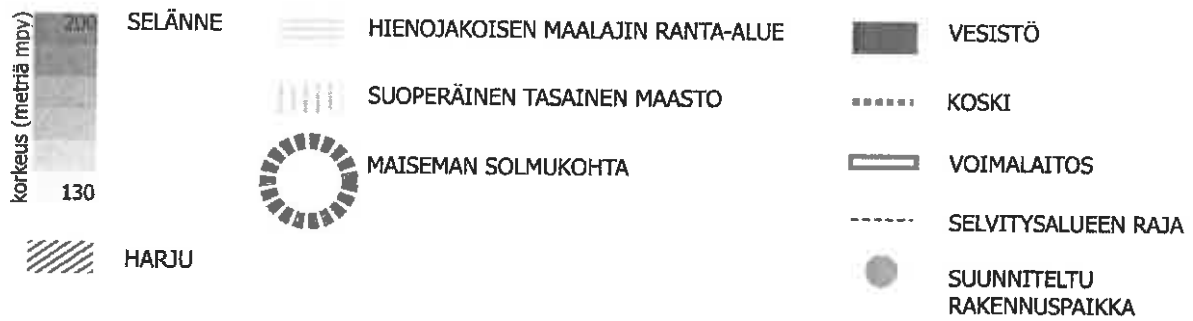
2.4 Maisemarakenne

Tarvaalan maatalousoppilaitos on maiseman solmukohtassa, jossa pieni Leuhunjoen vesistö laskee Majakoskena Summasjärveen. Vesistöjen yhtymäkohdassa on myös Summassaari, joka on osa pitkää Saarijärven kunnan läpi kulkevaa harjujaksoa. Summasjärven pohjoisrannalla harju muodostaa piikkimäisen Voudinniemen ja muuttuu keskustan kupeessa kapeaksi kannakseksi, joka erottaa Saarijärveä ja Pikku-Lumperoista.

Tarvaalassa viljelykset ovat keskittyneet Summasjärven ja Kallinjärven rannoille sekä harjun liepeille. Kaikki pelloiksi soveltuvat hienojakoisen ja viljavan maalajin alueet on raivattu käyttöön. Luoteessa Tarvaalan peltoja rajaa jyhkeän Kusiaismäen hahmo. Etelässä Satosuon tasaiset suopohjaiset peltoaukeat levittäytyvät pitkälle etelään. Asutus sijoittuu peltojen keskelle pienille moreenikumpareille ja teiden varsille.

MAISEMARAKENNE

Kuva 1: Ilmakuva Majakoskesta vuodelta 1934. Uusi silta on rakenteilla, vanha silta taustalla. Veljekset Karhumäki

Lähde: Saarijärven museo, Rakennettua Saarijärveä, 2004

Kuva 2 Maatalousoppilaitos pohjoisesta vuonna 1965. Matti Rämänen
Lähde: Saarijärven museo, Rakennettua Saarijärveä, 2004

Kuva 3: Majakosken uittoruuhi
Lähde: Saarijärven museo, Rakennettua Saarijärveä, 2004

3. KULTTUURIMAISEMAN HISTORIA

Saarijärven vesireitti on johdarellut ihmisiä Saarijärven seudulle jo kivikaudella. Reitin varrella on lukuisia muinaismuistoesiintymiä ja jälkiä eri kulttuurikerrostumista kivikaudelta lähtien. Tarvaalan Summassaaresta on poikkeuksellisen paljon merkkejä kivikauden elämästä, muun muassa pyyntikuoppia ja asuinpainanteita.

Saarijärvi oli 1500-luvulle asti hämäläisten erämaata ja saamelaisten metsästäjä-keräilijäheimojen asuttamaa. 1500-luvun loppupuolella kruunun politiikka kannusti erämaiden asuttamiseen ja ensimmäiset maanviljelijät asettuivat Saarijärvelle. Suurin osa uudisasukkaista tuli Savosta. Saarijärvellä elettiin pitkään köyhillä takamailla ja suurtilallisista ei asukkaiden joukossa ollut. Kaskimaiden merkitys oli suuri aina 1900-luvulle asti.

Tarvaalan kantatila perustettiin vuonna 1564. Vuonna 1691 Tarvaalan maista erotettiin kappalaisen virkatalo eli Tarvaalan pappila. Pappila sijaitsee Palavansalmen tuntumassa, lähellä Saarijärven kirkkoa. Kappalaispappelasta tuli Saarijärven pääpappila vuonna 1945.

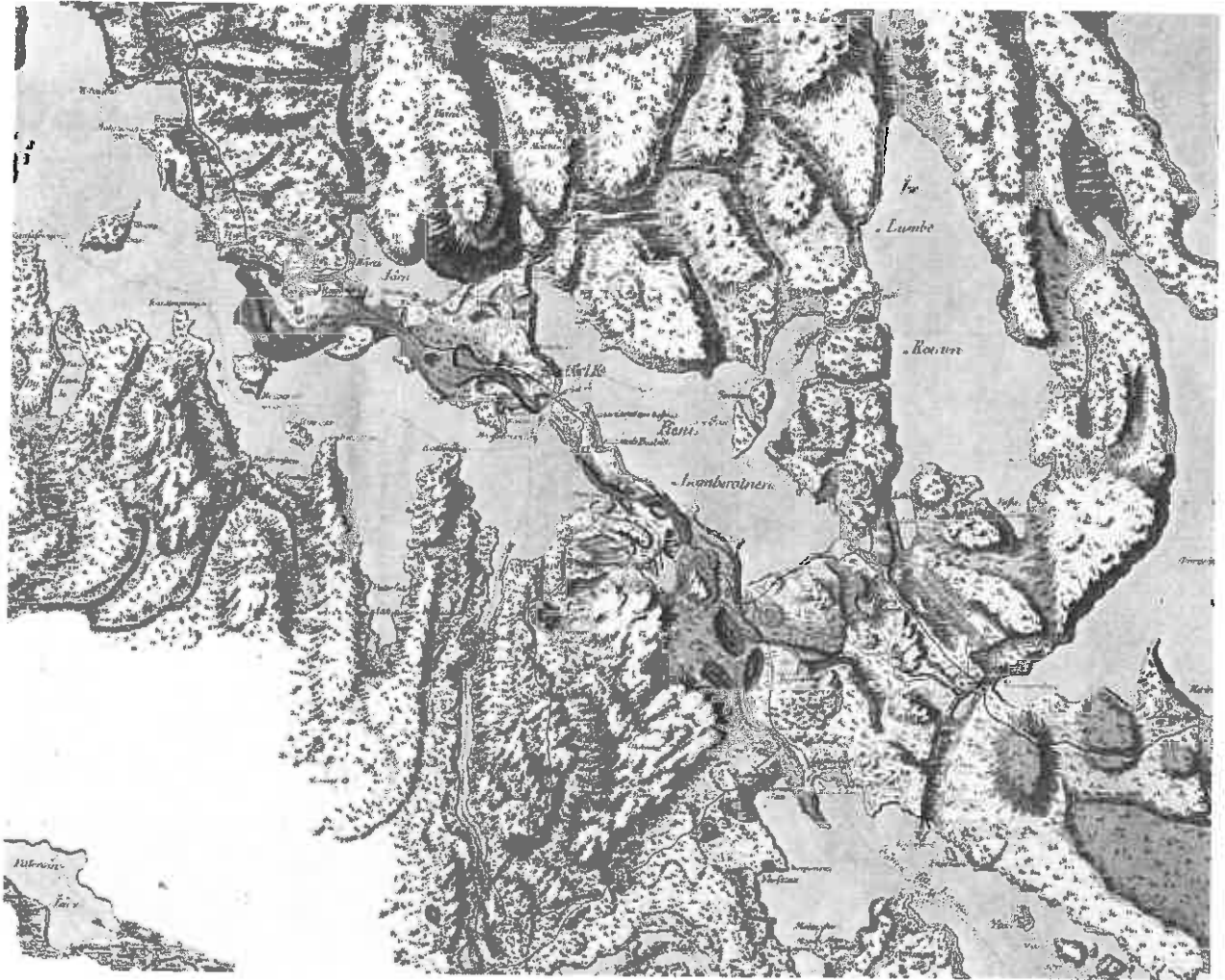
Tarvaala toimi sotilasvirkatalona 1800-luvulle asti, jolloin sinne sijoitettiin Vaasan läänin suomenkielinen maanviljelyskoulu. Koulu rakennettiin lähelle Majakoskea, noin 600 metrin päähän vanhan sotilasvirkatalon pihapiiristä. Koulu aloitti toimintansa vuonna 1867.

Pappilalla ja luutnantin puustellilla oli joitakin torppia Voudinniemen kupeessa jo 1700-luvun lopulla. Tarvaalan kylä alkoi kasvaa nykyiselle paikalleen Majakosken myllyn ja maatalousoppilaitoksen ympäristöön ja Kallinjärven rannoille vasta maanviljelyskoulun perustamisen jälkeen. Tilojen lukumäärä lisääntyi halkomisten ja pienten uudistilojen perustamisen myötä. Torpparilain tultua voimaan vuonna 1918 torpat itsenäistyivät pientiloiksi.

Suurin osa Tarvaalan nykyisestä rakennuskannasta ja eteläosan pelloista on syntynyt sotien jälkeen, jolloin raivattiin paljon asutustiloja Summassa järven rannoille ja Satosuon alueelle. Asutustoimintaan otetut maat olivat lähinnä Tarvaalan maatalousoppilaitoksen maita.

Asutuksen sijoittumiseen on vaikuttanut myös Uuraisten maantie, joka kulkee etelästä pohjoiseen Tarvaalan läpi. Varsinkin sodan jälkeinen asutus kasvoi tienvarsikylän muotoon.

Majakoskeen on kohdistunut tehokas hyötykäyttö: niskojen ja kapeikoiden perkaukset, uittouomien ja siltojen rakentamiset sekä vesilaitostoiminta. Leuhunkoskeen Majakosken yläjuoksun puolelle 1920-luvulla rakennettu voimalaitos on edelleen toiminnassa. Saarijärven reitin lautasväylää, johon Majakoski kuului käytettiin puutavaran irtouittoon 1800-luvun puolivälistä 1960-luvulle saakka. Reitin uittosäntö kumottiin viimeisenä voimassa olleena uittosäntönä Keski-Suomessa vuonna 2006. Majakosken ylittävä vanha kivisilta on rakennettu vuonna 1845. Sen viereen rakennettiin kymmenisen vuotta sitten uusi silta.

Kuva 4: Saarijärvi 1700-luvun sotilaskartassa.

Vanha Kuopio-Vaasa postitie kulki harjuselännettä seuraten Saarijärven läpi suurin piirtein samaa linjaa kuin nykyinen valtatiekin.

Laajimmat peltoalueet sijaitsivat kirkon lähelle – Saarijärven nykyisen keskustan paikalla – Palavasalmen ja Herajärven tuntumassa. Nykyisen Tarvaalan kylän paikalla ei vielä juurikaan ollut asutusta. Voudinniemen lähellä oli kaksi torppaa, Rantala ja Mäkelä peltoineen ja Leuhunkosken tuntumassa oli Heinäähön torppa.

4. MAISEMAN VISUAALINEN LUONNE

Tarvaalan kylä on muodoltaan löyhästi tienvarteen muodostunut pitkänomainen viljelykylä. Pohjoisessa Tarvaala miettyy alkavaksi Voudinniemen kohdalta, mistä alkaa maatalousoppilaitoksen viljelyaukea. Kylän päätepisteenä ja maamerkinä etelässä on koulu.

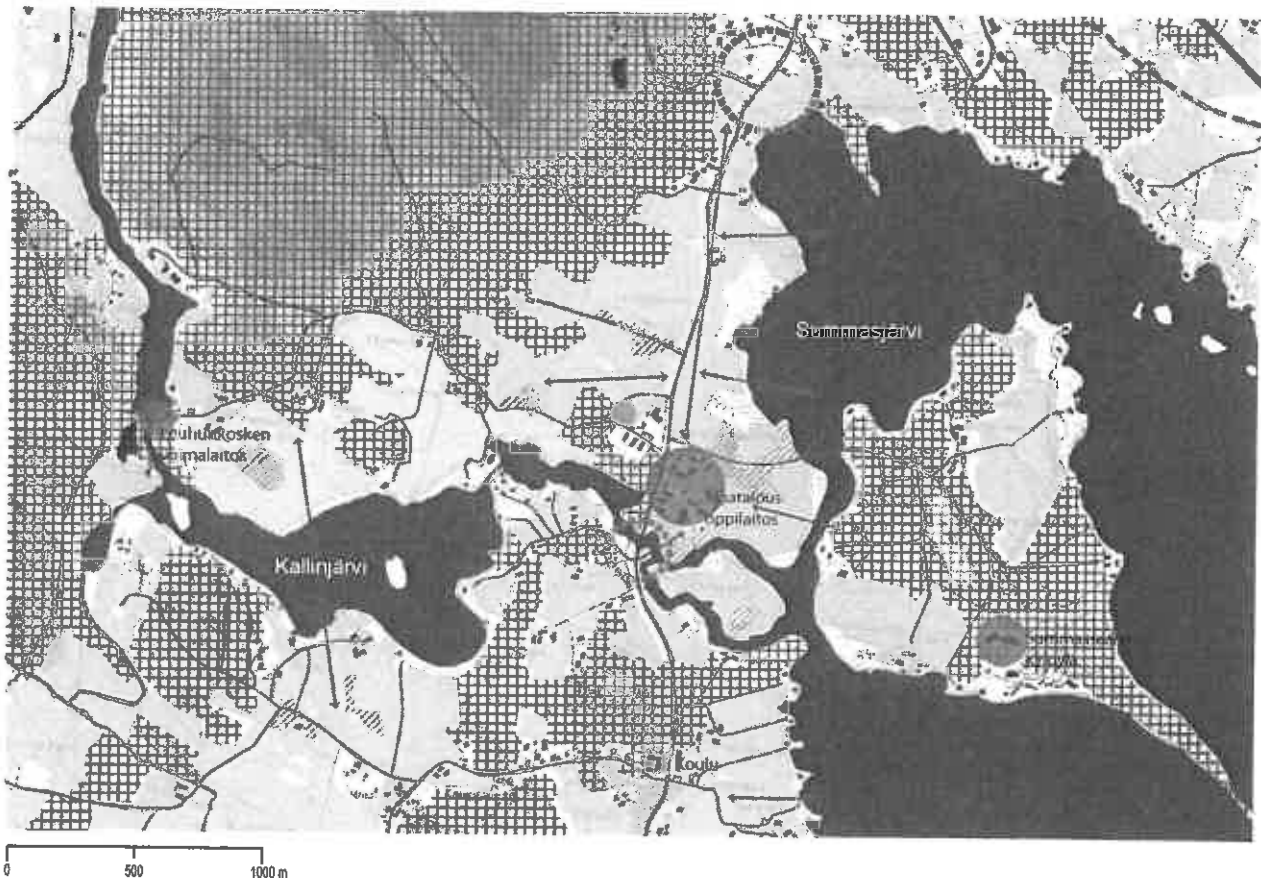
Summasjärven rantapellot Leuhunjoen pohjoispuolella ovat maatalousoppilaitoksen viljelyksessä. Maatalousoppilaitos on keskeinen maamerkki maisemassa. Alueen maisemakuva on avoin ja yhtenäinen. Avo-ojat ja metsäsaarekkeet elävöittävät maisemaa. Majakosken sillat ovat porttikohta saavuttaessa maatalousoppilaitokselle. Koulun päärakennukset ja navetat hallitsevat Majakosken näkymiä.

Kallinjärven ympäristö muodostaa oman maisemakokonaisuutensa. Maisema on pienipiirteistä ja loivan kumpuilevaa. Kallinjärven rannalta toiselle puolen lomasta aukeavat pitkät näkymät ovat alueelle tyypillisiä. Etelässä Kallinjärven ympäristö liittyy saumattomasti Satosuon pika-asutusalueeseen.

Bioenergiakeskuksen suunniteltu rakennuspaikka sijaitsee viljellyn ranta-alueen reunamalla Majakosken pohjoispuolella. Lännessä ja pohjoisessa rakennuspaikka rajautuu metsään.

MAISEMAKUVA

- Rakennus
- Tie
- Maamerkki tai hierarkinen kohde
- Porttikohta
- Avoin maisematila, vesistö
- Avoin maisematila, pelto
- Suljettu maisematila, metsä
- Tärkeä näkyvä / visuaalinen yhteys
- Suunniteltu rakennuspaikka

*Kuva 5 : Maatalousoppilaitos hallitsee
Tärvaalan maisemaa.*

*Kuva 6: Summasjärven rannan tasaisilta
pelloilta aukeaa näkymiä järvelle.*

Kuva 7: Virtasaaren perinnemaisemaa.

*Kuva 8: Kallinjärven ympärillä maasto
on loivan kumpuilevaa. Taustalla kohoaa
Kusiaismäki.*

5. MAISEMAN ARVOT JA SUOSITUKSET

5.1 Maiseman arvot

Keski-Suomen maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnissa vuonna 1995 Tarvaala määriteltiin maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi ja päivitysinventoinnissa vuonna 2005 paikallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Tarvaalan maisema-alue on maisemakuvaltaan yhtenäinen, historiallisesti kerroksellinen maisemakokonaisuus. Maatalousoppilaitoksen pellot ovat olleet opetusviljelyssä 1850-luvulta lähtien. Maisemakuva on maaseutumainen ja sopusointuinen. Maatalousoppilaitoksen rakennukset ovat säilyttäneet asemansa maisemaa hallitsevana maamerkkinä.

Tarvaalan maatalousoppilaitos ja Tarvaalan maisema-alue on luokiteltu valtakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi ympäristöksi. Tarvaalan maatalousoppilaitoksen aluetta on rakennettu monessa vaiheessa koulun toimintavaiheiden mukaan. Koulu aloitti toimintansa vuonna 1867. Alkuperäisistä 1860-luvulla rakennetuista rakennuksista ovat jäljellä enää viljamakasiini ja rehtorin asuinrakennus. Pihaan on 1920-1930-luvulla tehty kaksikerroksinen koulurakennus ja asuntolarakennus sekä 1960-luvulla uusi päärakennus ja asuntolarakennus. Tuotanto- ja asuntolarakennuksia on valmistunut lisää vielä myöhemmin.

5.2 Suositukset

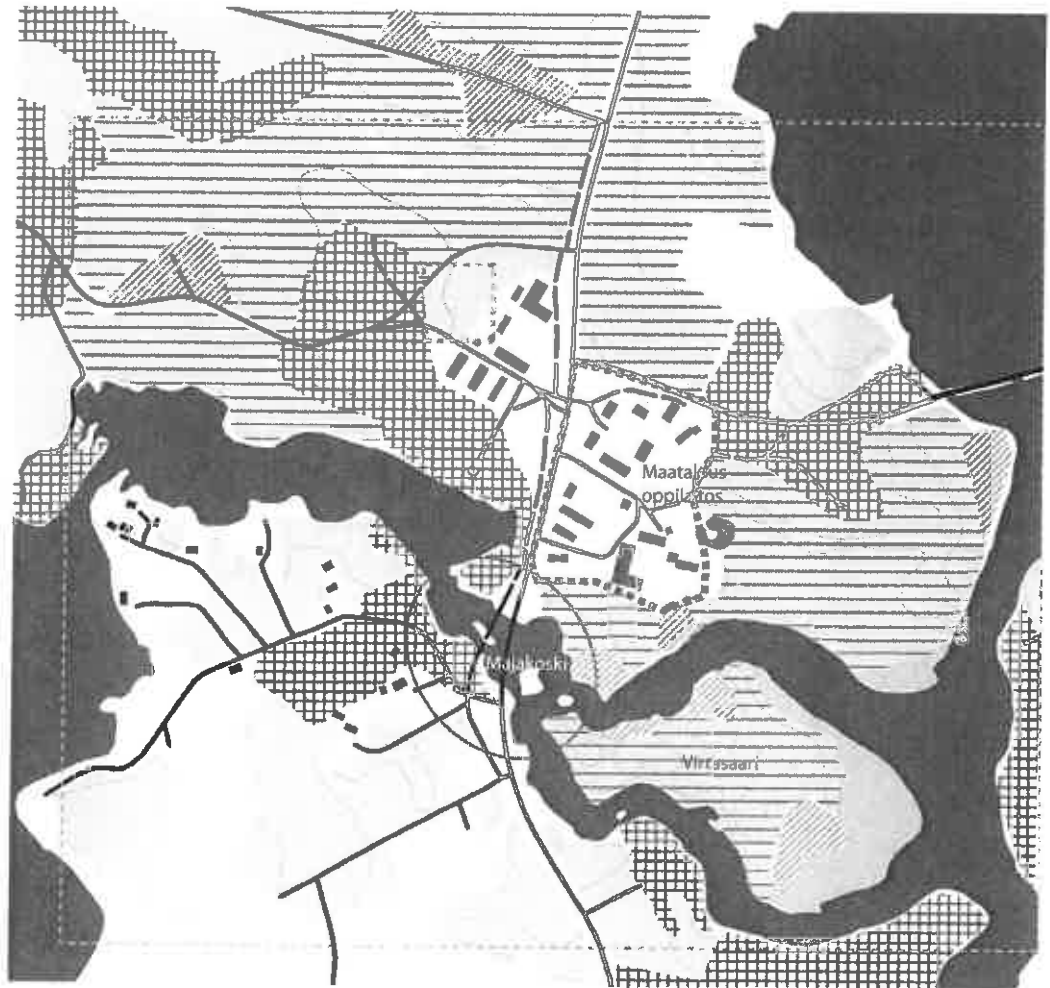
Maiseman arvojen kannalta oleellisia tekijöitä ovat maatalousoppilaitoksen hierarkisen aseman säilyminen, maiseman avoimuus sekä pitkien pohjois-eteläsuuntaiset näkymien ja järvinäkymien säilyminen.

Näkymien säilymisen kannalta oleellisimpia avoimia alueita ovat maatalousoppilaitosta pohjoisesta ja etelästä ympäröivät peltoaukeat. Ne tulee säilyttää avoimina ja rakentamisen ulkopuolella. Maatalousoppilaitoksen vanhan pihapiirin välittömään läheisyyteen ei ole suositeltavaa ohjata lisärakentamista, jotta vanhat päärakennukset ja navetat säilyttävät hallitsevan asemansa maamerkkeinä maisemassa.

Avointa maisematilaa rajaavat metsänreunat ja Majakosken metsäiset rannat tulisi säilyttää ehjinä. Pelloilla olevat metsäsaarekkeet lisäävät maiseman pienipiirteistä vaihtelua ja luonnon monimuotoisuutta.

Majakosken ympäristö on maiseman solmukohta, jossa tapahtuvat muutokset vaikuttavat herkästi koko alueen maisemakuvaan. Kosken lähiympäristöön ei tule ohjata raskasta maankäyttöä eikä rakentamista.

Suunniteltu rakennuspaikka sijoittuu luontevasti pellon reunaan eikä peitä tärkeitä näkymälinjoja. Rakennuksen suunnittelussa tulee huomioida ettei se nouse muita rakennuksia korkeammaksi ja sopii tyyliltään ympäröivään rakennuskantaan. Piha-alueiden suunnittelulla voidaan liittää rakennus luontevasti peltomaisemaan.

MAISEMAN ARVOT

- Rakennus/maamerkki, jolla on tärkeä hierarkinen asema maisemassa
- Maisemakuvan kannalta merkittävä avoin peltoalue
- Maisemakuvan kannalta merkittävä rajaava metsä
- Metsäsaareke, monimuotoisuuskohde
- Perinnemaisema/niitty
- Muutoksille herkkä alue, maiseman solmukohta, koskiympäristö
- Maatalousoppilaitoksen pihapiiri, arvokas rakennettu ympäristö, maamerkki
- Selvitysalueen raja
- Suunniteltu rakennuspaikka

LÄHTEET

Painetut lähteet

Horppila-Jämsä Liisa, Koskinen Mervi ja Mussaari Maija: Keski-Suomen maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden ja perinnemaisemien päivitys- ja täydennysinventointi 2004-2005, 2005

Horppila-Jämsä Liisa ja Salminen Martti: Keski-Suomen maakunnallisesti arvokkaat kulttuurimaisema-alueet, Keski-Suomen liitto, 1996

Jäppinen Jussi (toim): Viestejä maisemassa, Keski-suomalainen kulttuuriympäristö, 2006

Kallio Reino: Vanhan Saarijärven historia, 1987

Kuitunen Pirjo, Kääriäinen Sannamari, Martikainen Esko: Saarijärven reitin luonto- ja maisemaselvitys, 1994

Lahnala Eija-Liisa: Saarijärven reitin kulttuurimaisemaselvitys, 1994

Muhonen Matleena: Keski-Suomen maakunnallinen maisemaselvitys – maisemallinen osa-aluejako, Keski-Suomen ympäristökeskus, 2005

Museovirasto : Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Rakennushistorian osaston julkaisu 16, 1998.

Rantatupa Heikki: Atlas, Suomen historia, 2006

Virola Teija, Luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitelma Saarijärven reitti, Keski-Suomen ympäristökeskus, 2004

Sähköiset aineistot ja internetsivut

Geologian tutkimuskeskus, geo.fi-karttaportaali, viitattu 1.11.2008

Saarijärven museo: Rakennettua Saarijärveä, elektroninen aineisto, 2004

Ylioja M: Paavon saroilta EU-pelloille. Näyttely Saarijärven museossa 23.5. - 23.9. 2001, otteita näyttelyteksteistä. www.saarijarvi.fi/museo, viitattu 15.10.2008

Ylitalo S: Paavon saroilta EU-pelloille. Näyttely Saarijärven museossa 23.5. - 23.9. 2001, otteita näyttelyteksteistä. www.saarijarvi.fi/museo, viitattu 15.10.2008

Kartat

Pohjakartta: Saarijärven kunta

1700-luvun sotilaskartta: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos